

Bekir Kuzudişli, *Şîa ve Hadis: Başlangıcından Kütüb-i Erbaa'ya Hadis Rivayeti ve İsnad*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2017, 596 s.

Değerlendiren: Rahile Kızılkaya Yılmaz

Hız. Peygamber'in vefatından sonra mutlak anlamda dinî ve siyasî otorite olarak bizzat Allah tarafından Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelen On İki İmam'ın görevlendirildiğini düşünen ve bunu temel inanç esası kabul eden Şîi İslam anlayışı, Kur'an ve Sünnet'in anlaşılması ve yorumlanması konusunda bazı temel noktalarda Sünnî İslam anlayışından tamamen farklı bir yerde konumlandırılmalıdır. Bundan dolayı Ehl-i Sünnet ve Şîa arasındaki yaklaşım farklılığını ortaya koyacak her ilmî çalışmanın önemli olduğunu ifade etmek izahtan varestedir. Aralarındaki yaklaşım farklılığından hareketle Ehl-i Sünnet'ten farklı bir İslam tasavvuruna sahip olan Şîa'nın ayrı bir hadis anlayışını benimsemesi de kaçınılmazdır.

Türkiye'de hadis sahasında Şîa'ya ve onun hadis meselelerine yönelik yaklaşımına dair hazırlanan ilk eserlerin aynı araştırmacının¹ hem doktora hem doçentlik çalışmalarıyla sınırlı olması ve kendisinden sonra uzun bir süre bu alanda yaşanan durgunluk ne yazık ki Türkiye'deki hadis çalışmaları adına bir eksiklik addedilebilir. Ancak ne var ki son on beş yılda bu sahada kaleme alınan eserlerin² sayısındaki nisbî artış, müsbet kabul edilse de henüz yeterli ve arzu edilen seviyede değildir. Bu sebeple Şîa'nın hadise yönelik bakış açısı ve hadis ilmi açısından konumunu tespit edebilmek için ilgili sahada ortaya çıkan her bir çalışmanın katkısı yadsınamaz. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı öğretim üyesi ve aynı zamanda *Hadis Tarihi, Hadis Rivayetinde Aile İsnadları, İsnad ve Metin Bağlamında Ha-*

1 Sofuoğlu, M. C. (1977) ve Sofuoğlu, M. C. (1982).

2 Kutluay, İ. (2012); Topgül, M. E. (2013); Topgül, M. E. (2015); Ünügür, P. (2011); Ünügür, P. (2017).

@ Dr., Marmara Üniversitesi. rahile.yilmaz@marmara.edu.tr

dis Tarihlendirme Metotları kitaplarının müellifi Prof. Dr. Bekir Kuzudişli tarafından doçentlik çalışması olarak hazırlanan “Şîa ve Hadis: Başlangıçtan Kütüb-i Erbaa’ya Hadis Rivayeti ve İsnad” adlı kitabın bu alanda önemli bir boşluğu doldurduğu yönündeki tespitimizi daha başta ifade etmek gerekir. Kendisinden önce Şîa ve hadis ilişkisi üzerine kaleme alınan eserlerden ‘kullandığı zengin kaynaklar sebebiyle, konuları ayrıntılı bir şekilde ele alması yönüyle ve özellikle uyguladığı isnad analizleri itibarıyla’ büyük oranda farklılık arz eden eser; oryantalizm, isnad, Şîa’nın erken döneminde hadis konuları üzerinde yoğunlaşan müellifinin birikimini ve konuların tasnifine dair yenilikçi bakış açısını yansıttığının yanı sıra hadis araştırmacılarına Şîi hadis anlayışı hakkında derli toplu bilgi sunması hasebiyle önem arz etmektedir.

Şîa’da hadis rivayetinin geçirdiği aşamaları esas alarak, bu süreçte isnadın fonksiyonunu ortaya koymayı amaçlayan kitap, aslında tam olarak şu sorunun cevabını aramak üzere kaleme alınmış gibidir: Hz. Peygamber’den geldiği iddia edilen herhangi bir hadis, Şîa’nın dört temel hadis kitabı olan *Kütüb-i Erbaa’ya* yani Küleyni’nin (ö. 329/940) *el-Kâfî*’si, Şeyh es-Sadûk diye meşhur İbn Bâbeveyh’in (ö. 381/991) *Men lâ yahduruhül-fakih*’i ve Ebû Cafer et-Tûsî’nin (ö. 460/1067) *Tehzîbü’l-ahkâm*’ı ile *el-İstibsâr*’ına nasıl ulaştı? Esasında ilgili sorunun cevabı, yaklaşık dört asırlık rivayet döneminde *Kütüb-i Erbaa*’nın kaynaklarının neler olduğunu izah ettiği gibi özellikle hadis rivayetinde isnadın nasıl bir işlevinin olduğu hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Kuzudişli’nin belirttiği gibi Şîi hadis literatürünü oluşturan eserlerde yer alan rivayetlerin büyük bir kısmı, I./VII. yüzyılın sonları ile II./VIII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Beşinci İmam Ebû Ca’fer Muhammed el-Bâkır’dan (ö. 114/733) ve özellikle Altıncı İmam Ebû Abdullah Ca’fer es-Sâdık’tan (ö. 148/765) nakledildiğine göre aslında Şîa’da hadis rivayetini Ca’fer es-Sâdık öncesi ve sonrası şeklinde iki ana döneme ayırmak mümkündür (Kuzudişli, 2017, s. 17). Dönemlendirme bu şekilde yapıldığı takdirde “Şîa’da hadis rivayeti” terkihiyle kastedilen ifade, bir hadisin Hz. Peygamber’den Ca’fer es-Sâdık’a ve Ca’fer es-Sâdık’tan *Kütüb-i Erbaa’ya* nasıl intikal ettiği anlamını taşır. Bu sebeple ilgili rivayetin, Hz. Peygamber’den Ca’fer es-Sâdık’a, Ca’fer es-Sâdık’tan *Kütüb-i Erbaa’ya* nakledilmesinin nasıl gerçekleştiği hem çok önemli hem de birbirinden oldukça farklı süreçleri ihtiva etmektedir. Müellifin ifadesiyle “Şîa’da *Kütüb-i Erbaa*’nın ortaya çıkışına kadar hadis rivayetinin ve isnadın nasıl bir seyir izlediğinin incelenmesi, doğrudan Şîi hadis geleneğini anlamak açısından gerekli olduğu gibi Ehl-i Sünnet ile Şîa’nın kesiştiği noktalar ya da iki grup arasında polemige sebep olan konular hakkında araştırma yapanlar için de tarihî bir arka plan sunmaktadır” (Kuzudişli, 2017, s. 18).

Şii hadis tarihini analitik bir yaklaşımla ele alan müstakil bir çalışma olarak *Şîa ve Hadis*, bizzat Şii âlimlerin bakış açısıyla hadis rivayetinin nasıl vuku bulduğunu ortaya koyması sebebiyle dikkate değerdir. Şii hadis tarihinde ana bir çizgi haline gelen fikirler çerçevesinde hadislerin rivayeti ve isnad meselesini inceleyen bu kitap; araştırma için önemli olan temel kavramların ele alındığı, literatürün değerlendirildiği bir giriş, dört temel bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde On İki İmam'a inanan İsnâaşeriyye grubunu ifade etmek için daha ziyade kullanılan *Şîa*, *Râfıza*, *Hâssa* ve *Âmme* kavramları ortaya çıkışları itibarıyla özellikle kullanan kimselerin bu kavramlara yükledikleri anlamlar da dikkate alınmak suretiyle incelenmiştir (ss. 25-54).

“Şîa'da Erken Dönem Hadis Rivayeti ve İsnad: Hz. Peygamber'den Ca'fer es-Sâdık'a” başlıklı ilk bölümde (ss. 57-183), herhangi bir rivayetin Hz. Peygamber'den Ca'fer es-Sâdık'a kadar hangi aşamalardan geçerek ulaştığı sorusuna cevap aranmaktadır. Bu soruyu önemli kılan ve ilgili bölümün yazılmasına neden olan husus, Şii hadislerin daha ziyade Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilmesi ve genellikle de onunla Hz. Peygamber arasında herhangi bir isnad zikredilmemesidir. Özellikle müellifin de belirttiği üzere Şii kaynaklarda “... > Sahâbe > Hz. Peygamber” senediyle nakledilen hadislerin çok olmadığı ve Şîa'nın aslında hadis rivayetini sadece Ehl-i Beyt vasıtasıyla ulaşan rivayetlerle sınırlandırdığı tespitinden hareketle bunun nedenleri üzerinde durup değerlendirme yapmak gerekir (Kuzudişli, 2017, s. 19 vd.). Bu sebeple ilk bölümde bu durum ve sebepleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Sahâbe ve tâbiîn tabakasını dikkate almadan sadece İmamlar aracılığıyla gelen hadislere itimat etmeyi önceleyen Şîa'nın neredeyse bütün dinî meseleleri onlara dayandırmalarının neden olduğu temel problemleri irdeleyen Kuzudişli, bir Müslüman'ın ihtiyaç duyabileceği her konuyu içermemesi yani yeterli düzeyde bilgi ortaya koyamaması ve aynı zamanda söz konusu İmamlar ile Hz. Peygamber arasında sözün isnad edilmesi cihetiyle ortaya çıkan sorunlara dikkat çekmektedir (s. 59 vd.).

Hadis uydurma faaliyetlerinin Hz. Peygamber zamanında başlayıp ilk üç halife döneminde devam ederek Muaviye b. Ebî Süfyân idaresinde sistematik hale gelmesi ve imamların hem masum hem de en bilgili şahıslar olduğu yönündeki düşüncelerin yukarıda tasvir edilen durumun ortaya çıkmasına neden olduğu öne sürülmektedir. Özellikle İmamların masum ve en bilgili kimseler olduğu yönündeki anlayış; İmamların bilgi kaynakları üzerinde durularak hadis rivayetine kaynaklık etmeleri yönünden detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hilafet konusundaki ilk çekişmelerin Ensar ve Muhacir arasında çıktığı ve bunun da ilgili sahâbîleri yalana yönlendirdiği hatta bazı sahâbîlerin kendilerini veya ailelerini övmek için çeşitli hadisleri

uydurdukları gibi Şii metinlerde ayrıntılarıyla yer alan hadis uydurma faaliyetlerine dair iddiaların aslında insanları nasıl bir noktaya getirip onları doğru bilgiyi ancak masum İmamlarda aramak gerektiği fikrine yönlendirdiğine dikkat çeken müellif, hem Şii gelenekten hem de modern dönem Şii âlimlerden çeşitli örnekler vermektedir (ss. 60-79). Şii hadislerin menşesine tahsis edilen ve İmamların şifahi ve yazılı kaynaklarına dair önemli bilgilerin verildiği bu bölümde ayrıca imamların *muhaddes*³ vasfının mahiyeti, niteliği ve bunun hem Şii hem de Ehl-i Sünnet ulema nazarında sebep olduğu tartışma, özellikle İmamların muhaddes olmasının bilgi kaynağı olarak kabulü sırasında ortaya çıkaracağı problemler çerçevesinde irdelenmiştir (ss. 157-174).

“Ca’fer es-Sâdık Sonrası Şia’da Hadis Rivayeti ve İsnad: *Dört Yüz Asıl*” başlığını taşıyan ikinci bölüm (ss. 185-307), hem ele aldığı konular hem de içerdiği isnad ve metin analizleri itibariyle dikkate değerdir. Bir rivayetin Hz. Peygamber’den Ca’fer es-Sâdık’a kadarki intikal sürecine hasredilen birinci bölümden sonra Şia’da Ca’fer es-Sâdık sonrası hadis rivayetinin önemli bir merhalesini teşkil eden ve *Usûl-i Erbaumie* şeklinde ifadelendirilen *Dört Yüz Asıl* konusuna tahsis edilen ikinci bölümde, *Dört Yüz Asıl*’ın ne olduğu, sayıları, Şii hadis rivayetindeki önemi gibi konular ele alınmaktadır. Aslında *Dört Yüz Asıl*’ı önemli kılan ve çeşitli tartışmalarda kendisine dikkat çekilmesine neden olan nokta, *Kütüb-i Erbaa*’da yer alan rivayetlerin sıhhati hakkında referans kaynağı haline gelmesidir.

İlgili bölümü daha da önemli kılan, günümüze ulaştığı iddia edilen *On Altı Asıl* (*Usûl-i Sitteşer*) çerçevesinde isnad ve metin analizine yer vermesidir. “*Dört Yüz Asıl* Çerçevesinde Şii Hadis Tarihini İsnad ve Metinler Yardımıyla Yeniden Okumak” başlığının altında örnek ravi ve rivayetlerden hareketle yapılan isnad ve metin analizleri, ilgili kitabın en orijinal yönleri şeklinde sunulabileceği gibi özellikle Şia’da Ca’fer es-Sâdık sonrası hadis rivayetinin nasıl geliştiği hakkında önemli malumatlar taşımaktadır (ss. 225-300). Bu analizlerin ilgili ravi grupları hakkında ortaya koyduğu bilgiler, Muhammed el-Bâkır ve Cafer es-Sadık dönemindeki ravilerin durumları ve özelliklerine dair sunduğu açıklamalar, ravilerin Şii hadis rivayetinde icra ettiği fonksiyonun daha iyi anlaşılabilmesi için okuyucuya imkân sunmaktadır (s. 300 vd.).

Kitapta “*Dört Yüz Asıl*’dan *Dört Temel Kitab’a: Usûl-i Erbaumie* ile *Kütüb-i Erbaa* Arasındaki Eserlerde Hadis Rivayeti ve İsnad” başlığını taşıyan üçüncü bölüm (s.

3 Şia’ya göre *muhaddes* olmak, peygamberler dışında bir kimsenin nübüvvet iddiasında bulunmaksızın bir melekle konuşması veya ondan ilham alması ya da kalbine Allah tarafından ilham ve mükâşefe yoluyla ilim ilkâ edilmesidir (Kuzudişli, 2017, s. 157).

309-371), *Dört Yüz Asıl'dan Kütüb-i Erbaa'ya* geçerken hatta *Kütüb-i Erbaa'nın* ilk eseri kabul edilen *el-Kâfî*'ye kadar geçen sürede yani bir asra yakın dönemde neler olduğu, hangi eserlerin kaleme alındığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölüm, *Kütüb-i Erbaa'ya* geçiş dönemine dair tasvirler içermesi ve ilgili dönemde telif edilen Hüseyin b. Saîd el-Ehvâzî'nin (ö. III./IX.) *ez-Zühd*'ü, Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Eşari'nin (ö. III./IX.) *en-Nevâdir*'i ve Ahmed b. Muhammed b. Halid el-Berkî'nin (ö. 274/887) *el-Mehâsin*'i gibi önemli eserler hadis rivayeti ve isnad kullanımını bakımından tetkik edilmiştir. Müellifin kitabın üçüncü bölümünde yer alan kimi konu ve başlıkları daha ayrıntılı kimilerini daha muhtasar bir şekilde ele alması, Şii hadis anlayışına dair temel düzeyde bilgisi olan ve kitaptan istifade etmeye çalışan okuyucu açısından kısmen yanıltıcı olmaktadır (ss. 340-365).

Kütüb-i Erbaa'ya tahsis edilen ve "*Kütüb-i Erbaa'da* Hadis Rivayeti ve İsnad" başlıklı son bölümde (s. 375-525) müellif, ilgili kitapların sıhhati, bu eserlerde isnad kullanımının nasıl olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemi Şii hadis âlimlerinin sahîh hadis şartları konusundaki farklı yaklaşımları sebebiyle ilgili kavramın tarihî gelişimi konusunda yoğunlaşan müellif, söz konusu dönemin önemli temsilcileri kabul edilebilecek Şeyh es-Sadûk (ö. 381) ve Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ali et-Tûsî'nin (ö. 460/1067) kendi eserlerindeki isnad tasarrufları üzerinde çeşitli değerlendirmeler yaparak aslında isnadın Şii hadis literatürü için hangi anlama geldiği üzerinde yorumlarını sunmaktadır.

Kitapta tanıtılan şahıslar, raviler, müellifler hakkında kısa da olsa bilgi verilip vefat tarihlerine yer verilmesi, eserden istifadeyi artırmaktadır. Ana bölümlerde ciddi bir yoğunluk oluşturan eser ve müellif adları, ravi isim ve vefat tarihlerinin akabinde çalışmanın tamamında ele alınan konuların daha yalın bir şekilde özetlendiği sonuç, temel kaynakların ve yabancı dilde kaleme alınan modern çalışmaların yer aldığı zengin bir kaynakça ve ayrıntılı bir dizin ile kitap sonlandırılmaktadır.

Sünnî hadis âlimlerinin çabasıyla ortaya konan hadis usulünün omurgasını teşkil eden isnad müessesesi ve bu çatı altında isnad etrafında geliştirilen prensiplerin büyük oranda Şii hadis geleneğinde tam olarak karşılık bulmaması, isnadın fonksiyonunun oldukça sınırlı kaldığını düşündürmektedir. Bu farklılığa paralel şekilde *sahîh* kavramına yüklenen anlamın da müteakabil olmayıp Şii ulema nezdinde Ehl-i Sünnet'tekinden tamamen ayrı bir düzlemde değerlendiriliyor olmasını, Sünnî İslam anlayışı ile Şii İslam anlayışının hadise yaklaşımındaki en temel farklılıklar olarak sunmak mümkündür. Mütekaddimûn dönemi Şii âlimlerin bir hadisi sahîh

kabul etmek için başvurdukları *karîne*⁴ terimine ve onun belirleyiciliğine dikkat çeken Kuzudişli, buna ilaveten aranan bir diğer şart olan *asıllarda* yer alma hakkında ayrıntılı bilgi vererek isnadın, müteahhirûn dönemi Şii hadis anlayışını temsil eden âlimlerde mütekaddimûn dönemi âlimlerine nisbeten daha fazla dikkate alındığını ifade etmektedir. Ancak ne var ki müellifin bu tespiti, söz konusu âlimlerin isnad tenkidi yaptıkları gibi bir anlayışa da sevk etmemelidir.

Konusu gereği bazı bölümlerin daha deskriptif bir yöntemle kaleme alındığı ve yoğun bir şekilde kitap isimleri, içerikleri, özellikleri, müellifleri gibi bilgileri ihtiva ettiğini ve yine benzer şekilde bazı bölümlerin de özellikle Şii itikadı ile ilişkilendirilmesi noktasında daha fazla yorum ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. Konuları ele alış ve işleyiş itibarıyla birbirinden farklılık arz eden ana bölümlerin hemen tamamında müellifin açık bir dil kullandığı ve izaha muhtaç konulara temas ettiği ve bunun da kitabın hacmini kabarttığı görülmektedir. Şîa'nın hadis anlayışını inceleyen bir telif olarak bu eser, Hz. Peygamber'den nakledildiği iddia edilen rivayetlerin Şîa'nın dört temel hadis kitabı kabul edilen *Kütüb-i Erbaa*'ya nasıl intikal ettiğini isnad ve rivayet sistemi bakımından analitik bir perspektifle tetkik etmesi sebebiyle dikkate değerdir. Kitabı Türkçe literatüre yaptığı katkı sebebiyle önemli kılan başka bir özelliği de Şîa'nın dört temel hadis kitabından önceki yazılı kaynakları addedilen el-Câmîa, el-Cefr, Hz. Fâtıma'nın Mushaf'ı gibi İmamların yazılı kaynakları ve Dört Yüz Asıl gibi İmamlardan alınan yazılı kaynakları ele alıp bunları tanıtmasıdır. Ayrıca Şîa'nın "masum imam" anlayışının etkisini büyük oranda taşıyan sahîh hadise dair yaklaşımın özellikle daha sonraki dönemlerde nasıl algılandığı konusunda orijinal bilgiler ihtiva eden eser, Şii hadis tarihi hakkında araştırma yapmak isteyenler için önemli bir kaynak hükmündedir. Müellifin amacı dikkate alındığında, kitabın Şîa'nın hadis anlayışını tanıtmayı hedefleyen bir eser olduğunu ve bu amacın ana bölümlerde ele alınan konular çerçevesinde büyük oranda gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Ancak ne var ki Şii hadis rivayet sistemini içinden geçtiği kronolojiye sadık kalarak ve özellikle Şii İslam anlayışının itikadını oluşturan ana dinamikleri esas alarak tasvir eden bu çalışmada Sünnî İslam anlayışı ile Şîa'da ortak olan bazı rivayetlere yer verilmemesi, okuyucunun her iki literatüre dair çeşitli mukayeselerde bulunmasına imkân tanımadığı gibi özellikle Sünnî hadis anlayışını yansıtan eserlerle irtibatını kurmayı da zorlaştırmaktadır.

4 *Karîne*; bir hadisin akla, Kur'an'a, Sünnet'e, hak fırkanın (İmamiyye Şîası) icmaina veya Müslümanların genel icmaina uygun olması şeklinde tanımlanmıştır (Kuzudişli, 2017, ss. 395-401).

Kaynakça | References

- Kutluay, İ. (2012). *İmamiyye Şiası'na göre Cerh ve Ta'dil*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Sofuoğlu, M. C. (1977). *Şia'nın hadis anlayışı*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- Sofuoğlu, M. C. (1982). *Hadis tenkidi yönünden el-Kâfi Üzerine bir deneme*, (Doçentlik Çalışması), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- Topgöl, M. E. (2013). Türkiye'de Şia ile ilgili hadis çalışmalarının seyri, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, XI/21, 333-366.
- Topgöl, M. E. (2015). Şia'nın hadis anlayışı ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalara dair bazı dikkatler. İçinde (Karagözoğlu M. M., Topgöl M. E., Çev.), *Şia'nın Hadis Anlayışı Üzerine İncelemeler* (ss. 189-212).
- Ünügür, P. (2011). *İmamiyye Şia'sında Cerh-Ta'dil ve bir Cerh sebebi olarak Sünnilik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E., Ankara.
- Ünügür, P. (2017). *Şia'da metin tenkidi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E., Ankara.